

חלוקת הרכוש והזכויות

בין בני זוג לאחר בגידה

עמדת ההלכה

הרב יעקב יקיר

בני זוג, שלאחר נישואיהם, בגד האחד בשני עם אדם אחר, וכתוצאה מכך הגיעו לידי גירושין. האם ישנה משמעות למעשה הבגידה בנוגע לחלוקת הרכוש והזכויות ביניהם? מהי עמדתה של ההלכה?

בתשובתנו עלינו להתייחס לכמה סוגים של נכסים וזכויות שעומדים לדין.

הסוג האחד, אלו נכסים שכל אחד הביא עמו מביתו מלפני הנישואין. הסוג השני, אלו מתנות שניתנו בין בני הזוג במהלך תקופת נישואיהם. הסוג השלישי, אלו התחייבויותיו של הבעל בכתובה כלפי אשתו בעת הנישואין. הסוג הרביעי, אלו נכסים שבני הזוג צברו יחד במהלך נישואיהם.

בדברים דלהלן נתייחס לשלשת הסוגים הראשונים. לסוג הרביעי נייחד בעזרת ה' מאמר נפרד.

מבוא

דיני הממונות במשפחה, הגדרת ה'אומדנות מכללא' בנתינת מתנות במסגרתה, והתקנות הממוניות שתיקנו בהם חז"ל, בנויים על התפיסה המהותית של התורה את המשפחה. אינו דומה דעתו של הרואה בנישואין, ברית נצח, בניין של קודש והשראת שכינה, שעניינו חיבור לדורות, כפי שלימדנו התורה, לדעתו של אדם בעל תודעה פרוגרסיבית, התופסת את היחיד, הנפרד, כמצב הצבירה האנושי, ואת החתונה כשותפות ממונית זמנית ותו לא.

הנביא מוכיח את ישראל על יחסם לנשותיהם, על כך שלקחו נשים נוכריות על נשותיהם הישראליות, ובגדו בברית ביניהם:

יג) וְזֹאת שְׁנֵית תַּעֲשׂוּ כְּסוֹת דְּמַעַה אֶת מִזְבַּח יְקֹנֶךָ כִּי וְאַנְקָה מֵאִין עוֹד פְּנוֹת אֶל הַמִּנְחָה וְלִקְחֹת רְצוֹן מִיִּדְכֶם: (יד) וְאַמְרָתֶם עַל מָה עַל כִּי יְקֹנֶךָ הַעִיד בֵּינָהּ וּבֵין אִשְׁתֵּי נְעוּרֶיךָ אֲשֶׁר אַתָּה בְּגֵרְתָּהּ בָּהּ וְהִיא חֲבֵרְתָּךְ וְאִשְׁתֵּי בְרִיתְךָ: (טו) וְלֹא אַחֵר עָשָׂה וְשָׁאֵר רוּחַ לּוֹ וּמָה הָאֶחָד מִבְּקֶשׁ זֶרַע אֱלֹהִים וְנִשְׁמָרְתֶּם בְּרוּחְכֶם וּבְאִשְׁתֵּי נְעוּרֶיךָ אֵל יִבְגְּדוּ:

טז) כִּי שָׁנֵא שְׁלַח אָמַר יְקֹנֶךָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְכִסָּה חָמָס עַל לְבוּשׁוֹ אָמַר יְקֹנֶךָ צְבָאוֹת וְנִשְׁמָרְתֶּם בְּרוּחְכֶם וְלֹא תִבְגְּדוּ: (מלאכי, פרק ב')

קשר הנישואים בישראל הוא ברית שהמעיד עליה הוא הקב"ה בעצמו. הברית הזו היא קיומית והיא בנויה על כך שהקב"ה ברא את אדם וחווה כאחד. בבריאת האדם למדנו שהזכר והנקבה יחד נקראים אדם, החיבור ביניהם הוא השלמת מציאותם וקיומם. הפניית העורף לבן או בת הברית היא בגידה. על האדם לשמור את רוחו ולא לבגוד באשת בריתו. עליו לשמור ולחזק את רצונו ואת חכמתו לאהוב את אשת בריתו ולא לבגוד בה.

בגמרא¹, למד ר' אלעזר מפסוקים אלו כי: "כל המגרש אשתו ראשונה - אפילו מזבח מוריד עליו דמעות", ואפילו אם יש לו שנאה לאשתו נעוריו, שנאו הוא אם לא ישתדל לאוהבה ויבגוד בה ויגרשנה. ופסק הרמב"ם²:

ולא יגרש אדם אשתו ראשונה אלא אם כן מצא בה ערות דבר שנאמר כי מצא בה ערות דבר, ואין ראוי לו למהר לשלח אשתו ראשונה, אבל שנייה אם שנאה ישלחנה.

ומוכיח המשנה למלך³, שיש איסור מהתורה לגרש את אשתו הראשונה אם לא זינתה תחתיו.

התורה מלמדת אותנו שאיש ואשה הנישאים כורתים ברית עולם ביניהם. דעתם, בבואם לבנות את ביתם, צריכה להיות לחיבור נצחי, וממילא ההתנהלות הממונית ביניהם בנויה על אומדן דעת זה. אמנם, יש מצבים בהם התורה מחייבת גירושין או מתירה אותם, אבל הם היציאה מהסדר ומהנורמה. הסדר הישר הוא משפחה כברית עולם ועל פיו נגזרות ההגדרות הממוניות.

א. נכסים מלפני הנישואין

ביחס לנכסים שהובאו על ידי צד אחד מלפני הנישואין ועדיין הם בעין, נקבע בגמרא שנכסים אלו חוזרים בעת הגירושין למי שהביא אותם עמו ואין הוא נענש בגין מעשה הבגידה בנטילת רכשו⁴:

דאמר רב הונא: זינתה, לא הפסידה בלאותיה קיימין. תני תנא קמיה דרב נחמן: זינתה, הפסידה בלאותיה קיימין. א"ל: אם היא זינתה, כליה מי זנאי? תני: לא הפסידה בלאותיה קיימין... אבל חכמים אומרים: זינתה, לא הפסידה בלאותיה קיימין.

כלומר, אשה שזינתה עם אחר בהיותה נשואה אינה מפסידה את הנכסים שהביאה עמה מלפני הנישואין כיוון שאף שהיא חטאה אין להענישה על כך ברכושה. האדם ראוי להיענש על מעשיו החמורים אך אין לקנוס את ממונו.

ב. ההתחייבויות בכתובה

לעומת זאת ביחס להתחייבויותיו של הבעל בכתובה כלפי האשה, נקבע כי האשה מפסדת אותן כאשר היא מזנה תחת בעלה. אך גם זאת, לא משום שהיא נענשת על חטאה, אלא משום

¹ גיטין צ"ב.

² רמב"ם, הלכות גירושין, פרק י', הלכה כא.

³ שם.

⁴ כתובות קא ע"א. על פי ההלכה ישנה הפרדה רכושית בין בני הזוג במהלך הנישואין והנכסים שכל צד הביא אל הנישואין נשארים שלו גם בעת סיום הקשר בין בני הזוג אם בגירושין או באלמנות.

שכל עיקר התחייבותו של בעלה היתה על דעת זה שאשתו תחיה עמו ואם יחליט לגרשה או שתתאלמן היא תקבל את מה שהתחייב לה. כאשר האשה זינתה, היא עצמה גרמה לכך שתאסר לחיות עם בעלה, וממילא ההתחייבות פקעה והיא זו שהפסידה את עצמה מלזכות בכתובה ובתנאיה ובתוספת הכתובה. טעם זה מבואר בדברי הרמב"ם⁵:

מי שזינת תחת בעלה אין לה כתובה לא עיקר ולא תוספת ולא אחד מתנאי כתובה שהרי מעשיה גרמו לה להאסר על בעלה.

כך הדין גם ביחס לנכסי צאן ברזל שאינן בעין שהתחייבותו של הבעל פוקעת במקרה שזינתה, משום שגם אותם התחייב רק במקרה שיחליט לגרש את אשתו או שתתאלמן.

ג. מתנות במהלך הנישואין

ביחס למתנות שניתנו בין בני הזוג במהלך תקופת נישואיהם, אמנם לא הובא ברמב"ם ובשולחן ערוך מה דינן במקרה שהאשה זינתה, אך הפוסקים למדו על כך מהעקרונות שישנם בדיני מתנות שניתנו לאשה וכעת היא מתגרשת מסיבות אחרות ולא מחמת זנות.

1.1. מתנות הבגדים

בגמרא⁶ נחלקו רב ושמואל בעניין אלמנה שבאה לגבות כתובתה מהיתומים, האם שמין את ערך הבגדים שעליה ואשר ניתנו לה במתנה מבעלה ומפחיתים את שווי מסכום הכתובה

⁵ רמב"ם, הלכות אישות, פרק כד, הלכה ו. והשווה לדברי הרמב"ם, שם, הלכה טז, ביחס לאשה שעברה על דת משה ויהודית או עשתה מעשה כיעור, שמפסידה את כתובתה מטעם אחר: "עוברת על דת משה או על דת יהודית וכן זו שעשת דבר מכווער אין כופין את הבעל להוציא אלא אם רצה לא יוציא, ואף על פי שלא הוציא אין להן כתובה, שהכתובה תקנת חכמים היא כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה ולא הקפידו אלא על בנות ישראל הצנועות אבל אלו הפרוצות אין להן תקנה זו אלא תהא קלה בעיניו להוציאה". טעמו של הרמב"ם בהלכה זו אינו משום שהבעל לא התחייב לאשה כשתצא ממנו בגרמתה, שהרי במקרים אלו היא אינה אסורה עליו ואינו חייב לגרשה, אלא הטעם הוא משום קנס שהטילו עליה חכמים. כך נראה שהבין החלקת מחוקק, אבן העזר, סימן קטו, ס"ק יח, ועל כן פסק שאם עוברת על דת חזרה בה ממעשיה הראשונים ובעלה אינו מוציא אותה, עליו לכתוב לה כתובה אחרת משום שכתובה הראשונה נמחל שעבודה, וכן פסק הבית שמואל שם, ס"ק יט. אך האבן האזל חולק עליהם ומדייק מסידור לשון הרמב"ם שלאחר שהביא בהלכה ו, את הטעם בזינתה משום שהיא גרמה לעצמה להאסר על בעלה, כתב בהלכה י, שעוברת על דת דינה שווה לזינתה משמע שטעמם אחד, דהיינו משום שהאשה גרמה לעצמה להיאסר על בעלה או שתהיה עליו מצוה לגרשה. ולכן כשהבעל חפץ לקיימה למרות היותה עוברת על דת, חיוב הכתובה עומד בעינו ואינו צריך לכתוב לה כתובה אחרת כששבה ממעשיה הראשונים. וראה בקובץ שיעורים, ב"ב, אות תקה', שהוכיח שהפסד הכתובה כשהאשה זינתה אינו מחמת קנס ועונש אלא מחמת שהבעל לא התחייב במקרה כזה, מהדין של קים לי בדבר מיניה, שמשמעותו שאין להטיל על אדם עונש בנוסף לעונש החמור יותר שהוטל עליו: "אבל אם הגירושין בגרמתה שאינו יכול לקיימה אינו חייב בכתובה, ואין הטעם דקנסינן לה להפסיד כתובה בשביל שזינתה, אלא דבכה"ג ליכא חיוב כתובה כלל, ומה"ט ל"ק דנימא קלב"מ בזינתה, ולא תפסיד כתובה כיון דאיכא חיוב מיתה, דאינה מפסדת בשביל מעשה הזנות, אלא דמעיקרא לא נתחייב בכה"ג".

⁶ כתובות נד ע"א.

או לאו. הגמרא קובעת כי ההלכה היא כדעת רב שיש להפחית את שווי הבגדים מהסכום המגיע לאשה בכתובתה, ומציינת כי הטעם לכך הוא משום:

כי אקני לה, אדעתא למיקם קמיה, אדעתא למשקל ולמיפק לא אקני לה.

לשון אחר, יש אומדן דעת שכשהבעל נתן לאשתו את הבגדים במתנה היה זה על דעת שהיא תמשיך לחיות עמו בנישואין, אך לא הקנה לה אותם על מנת שתטלם ותפסיק לחיות עמו. לכן, כל זמן שהם היו נשואים המתנה היתה שלה, אך כשהיא התאלמנה הבגדים חוזרים לבעלותו ועל כן ערכם יקוּזו מהסכום שהיא גובה בכתובתה.

הרי"ף לומד מטעם זה של הגמרא, השייך ביחס לאלמנה, שאם מדובר באשה שהבעל מבקש לגרשה מדעתו הסברה תהיה הפוכה:⁷

ושמענין מינה, דמאן דגריש לאתתיה מדעתא דנפשיה, אין שמין לו מה שעליה, דלאו איהי בעיא למיפק, אלא איהו בעי לאפוקה.

כוונתו היא, שבמקרה שהבעל מגרשה מדעתו, כיון שהגירושין אינם ביוזמתה והיא מוכנה לחיות עמו, הרי שהיא עומדת בתנאי שעל דעתו הוא נתן לה את המתנה - לחיות עמו - והמתנה נשארת שלה, ולכן אין לקוּזו את ערך המתנה מסכום הכתובה.

כדעת הרי"ף פסק גם הרמב"ם הקובע שהאשה זכתה במתנות אלו לחלוטין:⁸

ושמין לה כל מה שעליה ופוחתין אותו מכתובתה. אבל אם גירשה לרצונו, גובה בלא שבועה ואין שמין כסות שעליה, שהרי לקחן לה וזכתה בהן והוא רוצה להוציאה, לא היא.

הרשב"א⁹ מבחין בין דין בגדי האשה שערכם אינו מקוּזו מכתובתה כשיוצאת ביוזמתו של הבעל, לבין דין בגדים שניתנו לעובד שכיר על ידי המעסיק שלו שערכם מקוּזו משכרו גם אם יוצא ביוזמת מעסיקו ומטעים את ההבדל ביניהם:

ואף על גב דלקיט דלא נפיק מדעתיה שמין לו מה שעליו, התם הוא משום דמעיקרא למיפק קאי ולא אקני אלא כל זמן שהוא משמשו אבל אשתו דמעיקרא לא קיימא למיפק לגמרי אקני לה כל זמן דאיהי לא נפקא מדעתה או דלא מפקי לה מן שמיא

כלומר, באשה אומדן הדעת הוא שבעלה מקנה לה לגמרי את הבגדים, כי המשפחה מלכתחילה אינה עומדת לפירוק אלא לקיום. אם היא תפרק את המשפחה ממילא לא הוקנו לה הבגדים למצב הפירוד, כי ניתנו לצורך חיי המשפחה. אם תתפרק המשפחה בגזרת שמיים, יקוּזו ערך הבגדים מהכתובה כיוון שאין כאן משפחה ואין הבעל אשם בדבר. אולם,

⁷ כתובות כא ע"א בדפי הרי"ף.

⁸ רמב"ם, הלכות אישות, פרק טז, הלכה ד.

⁹ חידושי הרשב"א כתובות נד, א ד"ה אלמנה.

אם הוא יפרק את המשפחה מדעתו שוב אינו יכול לדרוש את הבגדים מאשתו שהרי נתנם לה והיא חפצה בהמשך קיום המשפחה. לעומת זאת, עבודתו של השכיר מלכתחילה עומדת להסתיים ולכן גם אם סיום העבודה היה ביוזמתו של המעסיק, יש לקזז את ערך הבגדים שניתנו לו משכרו, שהרי לא ניתנו לו אלא כל זמן שהוא עובד אצל המעסיק.

יש להדגיש שגם אם האשה יוצאת ממנו שלא מדעתו אלא ביוזמתה או במיתתו, לא ניתן לקחת ממנה את הבגדים עצמם אלא מקוזזים את ערכם מהכתובה מהטעם המובא בריטב"א: "שאינו בדין שיפשיטוה ערומה ותלך".

העולה מן האמור, שבגדים שניתנו לאשה במהלך הנישואין אם מגרשה מדעתו אין שמין אותן בכתובה, אך אם יוצאת שלא לדעתו בין בגירושין ובין במיתה, שמין את הבגדים בכתובה, והטעם הוא שלא הקנה לה אותם הבעל אלא כל זמן שהיא תחיה עמו. וכך פסק בשולחן ערוך¹⁰.

ג.2. שאר מתנות

מה דינן של שאר מתנות שהבעל נותן לאשתו?

הטור¹¹ כתב בשם הגאונים שמתנה שכתב הבעל לאשתו אינה חוזרת ואפילו מגרשה משום שסרחה עליו, וכך פסק הרמ"א¹². סברתם של הגאונים שמתנת הבעל אינה חוזרת הובאה בדבריו של העיטור:

דאלא מעתה מאן דיהיב מתנה למאן דרחים ליה – ערבא בעי למשקל מיניה דרחים ליה לעלם? והכי נמי דמאן דיהיב ליה מתנה לרחמיה, ונפל ביניהון איכסא [מריבה] הדרא מתנה? הא לאו טעמא הוא.

פירוש הדברים, שאין זה סביר לומר שאדם שנותן מתנה לחברו, יצטרך המקבל להעמיד ערבות שהאבהה תשרור ביניהם לעולם, ועל כן ברור שנתן את המתנה על דעת זה שגם אם לאחר זמן תפרוץ ביניהם מריבה, המתנה לא תשוב אליו.

אך הריב"ש מסייג את דברי הגאונים שכל דבריהם לא נאמרו ביחס למתנות שהבעל נתן לאשתו על מנת להתנאות לפניו:

אבל אין דבריהם אלא בנותן קרקע או מעות או אפילו שאר מיטלטלין שאינן לא מלבושין ולא תכשיטים ללבוש ולהתנאות בהן, ואינן בכלל "מה שעליה...אבל החתן הנותן סבלונות

¹⁰ שולחן ערוך, אבן העזר, סימן צט, סעיף א.

¹¹ אבן העזר, סימן צט.

¹² שולחן ערוך, אבן העזר, סימן צט, סעיף ב. אלא אם האשה הוכרזה כמורדת שמפסידה כתובתה ומתנותיה (טור, אבן העזר, סימן פה, בשם הרמ"ה).

תכשיטי כסף וזהב לכלה להתנאות בהם, בין שנתנם בשעת נישואין בין קודם לכן בעודה ארוסה, אין זה מתנה גמורה.

ואף על פי ששולח ומכריז זה נותן החתן לכלה, אין הכוונה למתנה גמורה... והטעם הוא משום דלאו למתנה גמורה איכוון, אלא להתנאות בהם בין בעודה בבית אביה בין אחר שתבוא לבית בעלה.

כלומר, מאחר שמטרת הבעל במתן התכשיטים היא לצורכו כדי שתתקשט בפניו הרי שלא הקנה לה אותם במתנה גמורה, אלא כל עוד היא נמצאת לפניו אך אם הם יתגרשו מכל סיבה שהיא מתנות אלו יחזרו אליו כמות שהם.

הרמ"א שם פסק כאמור כדעת הטור בשם הגאונים והוסיף גם את הסתייגותו של הריב"ש:

אף על פי שמגרשה שלא מדעתה כגון שסרחה עליו, אפילו הכי מתנתו שלה, והוא הדין לאלמנה שנוטלת מתנה כל שאינן דברים שהם מלבושים או תכשיטים העשויין להתנאות בהם.

ג.3. מתנות כשזינתה

אולם עדיין יש לבחון, מה כוונת הגאונים באומרם שגם אם סרחה עליו המתנות שלה? באיזו מציאות מדובר?

רבינו ירוחם¹³ מבאר שהכוונה שעשתה מעשים אשר סובבו שיגרשנה.

אך בעל הלבוש פירש בדברי הגאונים שכוונתם אף אם מגרשה מחמת מעשה חמור יותר שעשתה¹⁴:

אבל מתנה שנתן לה אף על פי שהוא מגרשה מחמת ערות דבר מתנתה שלה שכבר זכתה בה.

לפירושו, אין הכוונה רק שהתנהגה באופן שיגרום לכך שיגרשנה, אלא גם אם מצא בה ערות דבר שמחויב משום כך לגרשה בעל כרחו, אינה מפסידה מתנותיה.

החתם סופר פסק כדעת הלבוש ומטעים זאת בכך שגם במקרה שמצא בה ערות דבר קיימת סברת הגאונים, שמתנה שאדם נתן, אינה חוזרת מחמת שינוי בהתנהגותו של המקבל¹⁵:

והנה כללא כילי הגאונים דשדרו ממתיבתא אפי' סרחה עליו לעולם המתנות שלה חוץ ממורדת... ובלבוש כ' אפי' מצא בה ערות דבר והדין עמו דלעולם נימא השתא הוא דאיתרע

¹³ הובאו דבריו בשו"ת מהר"א ששון סימן נד.

¹⁴ לבוש, אבן העזר, סימן צט.

¹⁵ שו"ת חתם סופר, אבן העזר א, סימן קמא.

ועד עתה הי' טובה וישרה וא"כ חל המתנה שעה ואיכא סברת הגאונים אטו מאן דיהיב מתנה לפלוני צדיק ונעשה רשע יחזור מתנתו בשביל זה.

ומהמשך דברי החתם סופר משמע שנכלל בזה שאפילו אם האשה זינתה, המתנות שניתנו לה אינן חוזרות¹⁶. אלא שבית הדין הגדול בפסק דינו העוסק בעניין אשה שבגדה בבעלה קבע לאחר הביאו את דברי החתם סופר והלבוש, שיש לחלק בין שני סוגים של אשה שזינתה¹⁷:

אולם נראה דעד כאן לא קאמר הלבוש דגם במצא בה ערות דבר לא הפסידה המתנות שקיבלה מבעלה אלא דוקא באופן שלמעשה לא הפסיקה לחיות עם בעלה וברצונה היתה ממשיכה לחיות אתו, מה שאין כן באשה העוזבת את בעל נעוריה והולכת אחרי מאהביה לחיות אתו כבעל ואשה, הרי כולהו איתנייהו בה, גם מורדת לכל פרטיה, וגם זונה. ובודאי במקרה כעין זה על האשה להחזיר כל המתנות שקיבלה מבעלה.

מפורש בדבריהם שדברי הלבוש אמורים כשמצא הבעל שאשתו זינתה אך היא מצידה מעוניינת להמשיך לחיות עם בעלה למרות מה שעשתה, אולם כאשר אשה בוגדת בבעלה לזנות עם איש זר ועברה לחיות עמו, נחשבת גם למורדת שמוסכם על כולם שעליה להשיב את המתנות שקיבלה מבעלה וכפי שיתבאר להלן.

¹⁶ וראה בתיק 1125089/1 בעמ' 32 לפסק דינו של בית הדין הגדול, את תמיהתו של הדיין הרב נהרי: "והדבר קשה להבין, הכיצד ייתכן שהלבוש, כפי שהבין בדבריו החתם סופר, יסבור שזינתה עדיפה ממורדת המפסידה גם את שאר המתנות משום "אדעתא למשקל ולמיפק לא יהיב".

ובשו"ת שמע שלמה, לראש"צ הרב עמאר, חלק ג, סימנים יג-יד, דן בבעל שרשם מחצית הדירה על שם אשתו ולאחר מכן זינתה אשתו ופסק שאינה צריכה להחזיר הדירה כיון שלא דנו בה דין מורדת. ואמנם עוונה של זו שזינתה חמור יותר, אך מצאנו שגם לגבי נכסי צאן ברזל מורדת מפסידה אותם אלא אם כן תפסה, ולעומת זאת אם זינתה לא הפסידה נכסיה ובביאור הסברה כתב: "אפשר דבמורדת החמירו עליה כדי שתשבור את גאון לבה ותכנע לבעלה שעדיין מותרת היא אבל זו כבר נאסרה עליו עולמית ויש לדונה לפי עוונה החמור אך כליה לא זנו וגם המתנות בכלל". ועל כן יכולה האשה לומר קים לי כלבוש והחתם סופר וכבתי דין שפסקו כמותם ("וכמעט בכל בתי הדין פוסקים בזה כשיטת החת"ס ונדפסו פסקי דין על זה בפד"ר ... וגם שמעתי מהרבה ת"ח שכן רגילים לפסוק"), שזינתה אינה צריכה להחזיר המתנות. ¹⁷ פד"ר, חלק ה, עמ' 13. בהרכב הדיינים: הרבנים הדאייא, אלישיב וז'ולטי.

ג.4. רשם דירה על שמה

כאמור לעיל כשהאשה אינה נחשבת כמורדת, המתנות שניתנו לה אינן חוזרות למעט מתנות שניתנו לה על מנת שתתנאה לפני בעלה אף שהוא מגרשה בגרמתה. על פי זה נראה לכאורה שאם הבעל נתן דירה לאשה ורשמה על שמה בטאבו והוא מגרשה בגרמתה הדירה תשאר ברשותה.

באחד מפסקי הדין¹⁸ נדון מקרה מעין זה שבו בעל רשם את מחצית דירתו על שם אשתו ולאחר מכן האשה זינתה. השאלה שנשאלה היתה, האם עליה להחזיר עם גירושה את מחצית הדירה שהבעל רשם על שמה. עמדת בית הדין היתה כי טעם הדין שעל האשה להחזיר מלבושים ותכשיטים הוא משום שכיון שמחוייב לתת לה אותם וגם הוא נהנה מכך, אף שנותנם לה במתנה גמורה אומדים שדעתו היתה לתתם לה רק כל זמן שתעמוד לפניו. מה שאין כן בשאר מתנות שאינו מחוייב לתת לה ואין הם גם כדי שהוא יהנה מכך, אנו מניחים שלא התכוין שתחזיר לו אותם בצאתה ממנו. ואם כן בנידון שרשם מחצית הדירה על שמה כיון שיש לו חובה לספק מדור לאשתו וגם הוא נהנה מכך שיש לה את המדור, אומדים שדעתו היתה שאינו נותן לה מחצית הדירה רק כל זמן שתעמוד לפניו ולא על מנת שתצא ממנו עם המתנה.

הרב יצחק אלמליח בספרו¹⁹ דוחה עמדה זו משני נימוקים:

בנימוקו השני הוא מבאר, שאף שהבעל חייב במדור לאשתו אך אין הוא מחוייב גם לרושמו על שמה בטאבו והרישום מוכיח שהתכוון למתנה גמורה. על כן גם אם האשה זינתה אינה צריכה להחזיר את מחצית הדירה שהבעל רשם על שמה. אמנם גם לדעתו כל זה אינו אלא במקרה שהאשה זינתה אך היא מצידה מעוניינת לחיות עם בעלה, אך אם אינה מעוניינת לחיות עמו, הרי שיש לה דין מורדת ומפסידה מתנותיה וכפי שהבאנו חילוק זה לעיל.

בדומה לסברת הנימוק השני שכשרושם גם את הדירה על שם האישה – מה שאינו מחוייב לעשות, הרי שזה מוכיח שכוונתו למתנה גמורה, נקט גם הרב מרדכי פרבשטיין²⁰:

¹⁸ פד"ר חלק ו, עמ' 31. בהרכב הדיינים הרבנים: א' קושלבסקי - אב"ד, מ' אליהו, ח' נברוצקי.

¹⁹ אמרי משפט, חלק א, סימן יב (כיום משמש כדיין בבית הדין הגדול). בנימוקו הראשון הוא מוכיח מכמה מקורות שאין לאשה בבגדים שהבעל נתנם לה אלא זכות שימוש שזהו חיובו כלפיה, אך אינם מתנה גמורה. לפי זה ניתן לומר שהסיבה שחייבת להחזיר את המלבושים והתכשיטים הוא משום שכשיוצאת ממנו פוקע חיובו וממילא פוקעת גם זכות השימוש ועליה להחזירם. אך כאשר נותן לה הבעל מתנה גמורה כגון שכותב לה מחצית הדירה על שמה בטאבו אינה מחוייבת להחזירה לבעל כמו כל שאר המתנות. הרב אלמליח מציין כי בית הדין עצמו מסיים: "שכל זה כתבנו לדון להלכה אבל למעשה קשה לחדש דבר שלא נזכר בפוסקים ולפי הנראה סוגיא דעלמא בבה"ד שמגבין לאשה גם באופן כזה".

²⁰ פד"ר כרך טז, עמ' 249. יש לציין כי בפסק דין זה לא דובר על אשה שזינתה.

ולכאורה כשבעל נותן לאשתו דירה הרי המדור הוא לצורך הנישואין, ולצורך החיים המשותפים, והיה מקום לומר שדין המדור כדין תכשיטים, וכשפקעו הנישואין תחזור מתנתו.

ונראה שאין זה נכון, מפני שבבגדים ותכשיטים כדי שישמשו את החיים המשותפים צריך הבעל לתת אותם לאשה, ולפיכך אנו מניחים שלא נתן לה אלא כדי להתנאות לפניו. אבל הדיור יכול לשמש לצורך החיים המשותפים גם בלא שיקנה אותו הבעל לאשה, ובלא שירשם על שמה, וא"כ אין להקנאה שום קשר לדיור בפועל, ועלינו לדון אותה ככל מתנה שנתן בעל לאשתו.

שאלה זו של החזר דירה שנרשמה על שם האשה עלתה גם לפני בית הדין הגדול. שם נקבע בניגוד לסברה שהובאה לעיל, כי רישום דירה על שם האשה היא מתנה על מנת לקיים חיי נישואין משותפים, ומיועדת לשימוש המשותף של בני הזוג, ועל כן אומדן הדעת הוא שלא ניתנה אלא כל עוד הם חיים יחדיו אך לא כשתצא ממנו וכפי שפסק הרב ישראל²¹:

אולם נראים הדברים שחילוק זה בין בגדים ותכשיטים לשאר מתנות הוא בדברים שהם ניתנו לשימושה של האשה בלבד, שבזה בא חידוש ההלכה שבגדים ותכשיטים, למרות שהם ניתנו לשימושה מ"מ גם הבעל נהנה מזה שמתקשטת בהם, ע"כ קיימת בזה האומדנא שלא נתן לה אלא ע"מ למיקם קמיה ולא ע"מ למיפק.

משא"כ דברים, שגם כשנתנם לאשה היו מיועדים לשימוש המשותף, בזה הדבר פשוט ואינו צריך לפנים, שלא נתנם לה ע"מ שתנשלו מהם כשתצא ממנו.

²¹ פסק דין זה הובא בספר משפטי שאול סימן יח. ובדומה לכך התבטא גם הרב קאפח שישב באותו הרכב בפסק הדין: "למדנו כי דירה העשויה לשימוש שניהם ולא יעלה על לב איש שיתננה מתנה לאשתו ויתגלגל ברחובות, ואפילו לא מרדה בו אלא בא להוציאה מפני ססרחה עליו או אם הוא מאותן שכופין להוציא חייבת להחזיר כל מה שנתן לה ... לפיכך נראה ברור שלא זכתה אשה זו במחצית הדירה שהעביר על שמה, וההעברה בטלה ומבוטלת, והרי היא של הבעל כפי שהיתה לפני ההעברה". וראה עוד הרב צבי יהודה בן יעקב, **משפטי ליעקב**, חלק ג, עמ' תקלג – תקלד, שחילק בין שני סוגי מתנות בחיי הנישואין ועל פי זה דן במתנת דירה: "**והחילוק בנידון המתנות הוא בין מתנות שנתן לה "מסיבת הנישואין" לבין מתנות שנתן לה "למטרת הנישואין"**. מתנה שהבעל נותן לאשתו עקב היותה אשתו, ואילולי היתה אשתו לא היה נותן לה כל מתנה, מתנה כזו אינה חוזרת עם פקיעת הנישואין. ובזה דומה המתנה למי שנתן מתנה לחבירו בהיותו אוהבו ונעשה שונאו. שינוי הדעת לא מפקיע את המתנה, שהרי ידע הנותן לאוהב שהאהבה היא לעיתים דבר משתנה ואין ערבות לכך שישארו באותו מצב כל העת. אין כאן מטרה אלא סיבה. ... משא"כ כאשר נותן מתנה לאשתו למטרת הנישואין, לא כסיבה אלא כמטרה שתשתמש במתנה במהלך הנישואין, בזה פקיעת הנישואין יכולה להוות סיבה לביטול המתנה. ... לפ"ז נלענ"ד לחלק בין מצב בו נתן מי מהצדדים חלק בדירת המגורים לצד השני, לבין נתן לו מתנת קרקע שאינה דירת מגורים הצדדים. כאשר אחד מהצדדים רכש את הדירה מכספו, ורשם את הדירה אצל רשם המקרקעין בחלקים שונים עם בן זוגו, דהיינו נתן מחצית מדירת המגורים לבן הזוג השני, נראה לומר שנתן את המתנה "למטרת הנישואין", דהיינו שידורו שניהם יחדיו בהיותם נשואין, ועל דעת כן נתן את המתנה, וע"כ דין מתנה זו כדין בגדים ותכשיטים. משא"כ כאשר נותן מתנת קרקע שאינה מדור לבני הזוג, מתנת זו היא "מסיבת הנישואין", ודינה כדין מתנות שאינם תכשיטים ובגדים".

וזהו הנידון שלנו, שהרי ברור הדבר, כשרשם על שמה את חלקו בדירה לא היתה כוונתו שלא ימשיך להשתמש בדירה כמו לפני הרישום. שהרי אין לו מדור אחר, והיעלה על הדעת, שיתן אדם הדירה אשר גר בה וילך וינוע לחפש קורת גג לראשו?

... ומעתה כיון שמתנה זו לא היתה ע"מ שיהא מסולק הימנה, עתה כשיוצאת ממנו, ודאי קיימת האומדנא שלא נתן לה ע"מ למיפק.

למדנו מדבריו עיקרון חשוב בדיני המתנות במשפחה. כל מתנה הניתנת בין איש לאשתו ומיועדת לשימוש המשותף, קיימת בה 'אומדנא מכללא' שלא ניתנה על מנת לצאת. מתנה שכזאת, ניתנת על דעת המשך חיי המשפחה ולשם חיי המשפחה, ולכן חוזרת אם מקבל המתנה מפרק את המשפחה. במקרה דידן, רישום דירת המגורים בטאבו על שם האשה הוא מתנה המשמשת את התא המשפחתי. המדור הוא אחד מיסודות הקיום המשפחתיים, וממילא הקנאתו היא לטובת המשפחה ולשימושה.

ד. מתנות באשה מורדת

דינה של אשה מורדת הוא שעליה להשיב את כל המתנות שנתן לה הבעל ודין זה מוסכם על כל הפוסקים וכך פסק הרמב"ם בדין מורדת בטענת מאיס עלי²²:

ואינה נוטלת משל בעל כלום ואפילו מנעל שברגליה ומטפחת שבראשה שלקחן לה פושטת ונותנת וכן כל שנתן לה מתנה מחזרת אותו שלא נתן לה על מנת שתטול ותצא.

טעמו של הרמב"ם שיש אומדן דעת "שלא נתן לה על מנת שתטול ותצא", יסודו בדין בגדי אלמנה שהובא לעיל שיש לקזום מסכום תשלום הכתובה, בנימוק "אדעתא למישקל ולמיפק לא אקני לה" – המתנות לא ניתנו לה על דעת זה שתטלם ותצא ממנו²³. אומדן דעת זה הוא כל כך חזק עד שאין צורך להתנותו במפורש ואפילו אין צורך בגילוי דעת שהנתינה מותנית בכך מכיוון שהנסיבות של נתינת מתנה בין בני זוג במהלך הנישואין מוכיחות בבירור שהמתנה תלויה בכך.

אמנם עדיין ניתן לשאול במה נשתנה דין המתנה במורדת שחוזרת, מכל שאר מתנות, הרי יש להניח שאדם לא נותן מתנה בחינם אלא משום איזו נחת רוח שנעשתה לו ומדוע תחזור המתנה. שאלה זו מביא הרב ישראלי בשם הרמב"ן והוא משיב²⁴:

ונראה בדעת הגאונים דעד כאן לא אמרינן סברא זו – דאי לאו דעביד ליה נייח נפשיה לא הוי יהיב ליה מתנה – אלא באדם זר, אבל בוז שהיא אשתו, ואשתו כגופו ואדם קרוב אצל אשתו, זהו נימוק סביר כשלעצמו שבגלל זה נותן לה מתנה, ולא מצד פעולה מיוחדת שיש בה משום נייח נפשא. והיא הנותנת שמאחר שכל עיקר הנתינה היא בגלל היותה אשתו, בזמן שמורדת ורוצה לנתק קשר האישות – בטל הטעם וממילא בטילה המתנה. ושונה זה לפי זה מכל מתנה דעלמא, שהיא בבחינת תשלום על שעבר, דאשר על כן גם אם נתבטלה הידידות, המתנה לא בטלה.

כוונת דבריו היא שיש חילוק מהותי במניע למתן המתנה בין שאר נותני מתנות לבין בעל אשר נותן מתנה לאשתו. כל שאר המתנות הן תשלום על איזו נחת רוח שנעשתה בעבר לנותן מהמקבל, ולכן גם אם כעת היחסים ביניהם התערערו המתנה בעינה עומדת. לעומת זאת הקשר המיוחד והעמוק בין בעל לאשתו הוא עצמו המניע את הבעל לתת מתנה לאשתו ולא תשלום על לשעבר וממילא כאשר הקשר הזה בטל – בטילה המתנה.

²² רמב"ם, הלכות אישות, פרק יד, הלכה ח, וכן בשולחן ערוך, אבן העזר, סימן עז, סעיף ב.

²³ והשווה לתשובת הרשב"א, חלק ב, סימן קיב, שכתב שטעם החזר מתנות במורדת הוא מדין קנס, אך ברוב הראשונים מוזכר שהוא משום אומדן הדעת, שלא נתן לה על דעת שתצא ממנו. וכך קבע הרב ישראלי בפסק הדין שהובא לעיל הערה 21: "כי דין החיוב להחזיר המתנות אינו מדין קנס וכמו הא דמפסידה הכתובה... ואילו דין החזרת המתנות הוא מכוח האומדנא שלא נתן לה ע"מ למיפק, כמפורש בר"ף... וכמו שציין הגר"א (סי' ע"ז סקכ"ח)".

²⁴ משפטי שאול סימן יז.

לייחודיות של נתינת מתנות בין בני זוג נשואים ומשמעותה נדרש גם הרב נהרי, המטעים את דברי הפוסקים בכך, שהמניע לנתינת המתנות במסגרת זו הוא חיזוק האמון והקשר בתוך התא המשפחתי וביסוס מסגרת הנישואין. על כן, יש פה כמעין תנאי מכללא המבוסס על אדני ההלכה והצדק שאם צד אחד יפר אמון זה ברגל גסה, עליו להתכבד ולהשיב את מה שקיבל לשם חיזוק מערכת הנישואין²⁵:

הדרך הראויה הייתה ונותרה עד ימינו באמצעות נתינת מתנות הדדיות היוצרות קשר בריא וחזק התורם לעמידות הבית, להערכה ההדדית ולקשר האינטימי הנדרש.

ברור ופשוט שמתנות מסוג זה שניתנות למטרת חיזוק מסגרת הנישואין, יש בהן אלמנט נוסף של התקשרות חוזית למסגרת הנישואין.

אם אחד הצדדים בוחר להפר את האמון בהתקשרות זו ובוועט במסגרת זו בהתנהגות מהסוג שהגדירו הפוסקים – מרידה מוכחת במערכת הנישואין – במקרה זה יש לנותן המתנה זכות בסיסית לדרוש את החזר המתנה ממי שהפר את האימון בו ובחר לבעוט בו.

אין כאן ענישה של מקבל המתנה שכן ברור גם למקבל המתנה, שאינו יכול לבוא בדרישה לנותן המתנה שניתנה לו לצורך ביסוס מסגרת הנישואין, לקבל אותה כדי שיחלוק את אותה מתנה שקיבל עם בן זוג חדש שבחר. אם בכל זאת החליט להפר את האמון שבינו לבין בן זוגו הרי שעליו להתכבד ולהשיב את שקיבל כמתנה לחיבת הנישואין – דרישה לגיטימית והגיונית של כל נותן מתנה במסגרת מובנית זו של מערכת נישואין. יש כאן מתן זכות בסיסית והגיונית לדרישת נותן המתנה להחזר המתנה במקרה של מרידה במסגרת הנישואין.

ד.1. סוגי מתנות נוספות במורדת

מה יהיה הדין במקרה שכתב לאשה במפורש שנותן לה מתנה גמורה שאפילו תמרוד בו לא תצטרך להחזירה? תשובה לכך מציינו בדברי הרמב"ן בשם הר"י מיגש:

דאומדן דעת הוא דמפסדה, אלא אם כן כתב לה שקבל על עצמו שאפילו תמרוד תטול כמו שאמר הרב בן מיגש ז"ל, דהתם תנאי ממון הוא וקיים.

כלומר, למרות שיש אומדן דעת שלא נתן לה על מנת שתצא ממנו עם המתנה, כאשר הוא מפרש בעת הנתינה מה כוונתו, הרי שהוא מגלה בדעתו שנותן לה את המתנה על דעת זה שגם אם תמרוד המתנה תישאר ברשותה ותנאו קיים.

²⁵ לעיל הערה 16, בעמ' 81 לפסק הדין.

בדברי הראשונים נזכר מושג נוסף והוא 'מתנה לחוד' ולדעת חלק מהם דינה שונה מדין שאר מתנות. מהי מתנה לחוד? ומה דין מתנה לחוד במורדת?

בדבריו של המאירי מצינו הסבר למושג זה²⁶:

נהגו מקצת מקומות של ספרד שכותבין לנשותיהן בשעת נישואין מתנה לחוד, וכותבין בה שתהא רשאה ליתנה לכל מי שתרצה או למכרה אפילו בחייו.

דהיינו שבמתנה לחוד יש תוספת על מתנה רגילה. הבעל מדגיש שהאשה יכולה לעשות בה ככל אשר תחפוץ ואפילו למכרה, אך אין הוא מפרש מה יקרה במקרה שתמרוד בו.

הרב נהרי²⁷ מוכיח שלדעת רוב הראשונים מורדת חייבת להחזיר גם מתנה לחוד, למעט שיטת רבינו יונה והרשב"א בחלק מתשובותיו.

המשמעות שיכולה אולי להיות לכך היא כאשר הבעל רושם מחצית הדירה על שם אשתו בטאבו. אמנם הוא לא כתב לה שהוא מסתלק מזכויותיו בדירה, אך יתכן לומר שבעצם הרישום בטאבו יש משום גילוי דעת לכך, שהרי היא יכולה לעשות כעת בדירה ככל אשר תחפוץ ואפילו לתתה לאחר.

הרב נהרי דוחה אפשרות זו וקובע שכשהבעל רשם רק מחצית הדירה על שם האשה אין זו מתנה לחוד וגם לדעת הרשב"א היא חוזרת כשהאשה מורדת. הוא תומך את דבריו בחוק המקרקעין שעל פי הוראותיו עולה שכשתרצה האשה למכור את חלקה היא תצטרך להציע זאת קודם לבעל. מגבלה זו מורה לדעתו שעדיין נותרו לבעל זכויות גם בחלק האשה ואין זה נחשב כ'מתנה לחוד' המופיעה בתשובת הרשב"א שבה הבעל נותן לאישה את הזכות למכור, לתת או להוריש לכל מי שתחפוץ ללא כל זכויות שיוריות לעצמו. על פי זה נראה שאם הבעל רשם את הדירה רק על שם האשה הרי שהדבר שנוי במחלוקת הראשונים בדין מתנה לחוד וכאמור לעיל לדעת רובם המתנה חוזרת לבעל באשה מורדת.

ה. מתנות שנתנה האשה לבעלה

עד כה עסקנו במתנות שנתן הבעל לאשתו שעליהם נסובו רוב דברי הפוסקים, אך מה דין של מתנות שהאשה נתנה לבעלה, האם הן חוזרות לאשה בעת גירושין, מרידה או מיתת הבעל?

²⁶ בית הבחירה, כתובות נד ע"ב, ד"ה נהגו.

²⁷ לעיל הערה 16, בעמ' 45 לפסק הדין.

אמנם בגמרא, ברמב"ם ובשולחן ערוך לא מצאנו התייחסות למצב כזה, אך ישנה התייחסות לכך, אם כי מועטת, בדברי הפוסקים, ומאוחר יותר ביתר הרחבה בפסקי בתי הדין הרבניים בארץ.

רבי אליהו מזרחי²⁸ דן במקרה שאשה נתנה מתנות לבעלה ולאחר מכן מתה, וקובע שהמתנות נשארות בידי הבעל. לדעתו יש לדמות זאת למקרה שהבעל נתן מתנות לאשתו וגירשה, שנקבעה שם ההלכה כדעת הגאונים שהמתנה אינה חוזרת, ולא אומרים שנתן לה את המתנה רק על מנת שתחיה איתו. וכך הוא מסיים את תשובתו:

וכתב בעל העטור ואם כתב לה מתנה בשעת נישואים וקא מגרש לה גביא לה ולא אמרינן אומדנא דדעתא היא דאדעתא למישקל ולמיפק מניה לא אקני ליה /לה/ והכי שדר רב שר שלום ואסכימו עליה מתיבתא והוא הדין נמי גבי מתנות דחתנא ליכא למימר אומדנא דדעתא היא דאדעתא למישקל איהו לנפשיה והיא תתגרש ממנו או אדעתא דלהו ליורשיו ואיהי תיפוק בלא כלום לא אקני לה הילכך לא שנא מתה היא לא שנא נתגרשה אין המתנות חוזרות לכלה או ליורשיה.

בדברים אלו של רבי אליהו הוא קובע שגם אם האשה התגרשה אין הבעל חייב להשיב את המתנות שקיבל ממנה.

שאלה נוספת הגיעה לפני רבי אהרון ששון²⁹ בעניין ראובן שנשא אשה ולאחר זמן פרצה ביניהם מריבה. האשה עזבה את הבית וסירבה לחזור. בשמוע זאת ראובן אמר שהוא מוכן לגרשה כיון שמאס בה, אך האשה הסכימה להתגרש בתנאי שקודם לכן ישיב לה את המתנות שנתנה לו כיון שלא נתנה לו אותן אלא כדי שיחיו יחדיו.

בתשובתו הוא קובע שהדין עם הבעל, ומסתמך בדבריו על תשובתו של רבי אליהו מזרחי שדימה מתנות שניתנו לבעל למתנות שניתנו לאשה, שאינן חוזרות בגירושין או במיתה. עוד הוא מדייק מדברי הטור³⁰ שדוקא אם הגירושין היו מחמת מרד המתנות חוזרות, אך כל עוד הגירושין אינן מחמת מרד אפילו שהיו מחמת מריבות שלא ברצונה, המתנות אינן חוזרות:

ואם כן גם בנדון דידן נלמוד ונאמר שאף על פי שגרשוי הבעל היו מחמת קטטות ומריבות ושלא ברצון האשה רק ע"כ [=על כרחיה] אפילו הכי המתנה שנתנה לבעל מתנה כיון שהוא לא מרד.

²⁸ שו"ת רבי אליהו מזרחי (הרא"ם), סימן טז.

²⁹ שו"ת תורת אמת, סימן נד.

³⁰ טור, אבן העזר, סימן פה.

מסיום דבריו של רבי אהרון "כיון שהוא לא מרד", ניתן גם ללמוד שבמקרה שהבעל מורד באשתו עליו להשיב את המתנות שקיבל מאשתו, וכפי שמורדת מחויבת להחזיר את המתנות שקיבלה מבעלה.

החתם סופר³¹ אף הוא התייחס למצב שהאשה נתנה מתנות לבעל והביא את קביעתם של שני הפוסקים דלעיל שמהם עולה שאפילו אם הבעל גירש את אשתו מדעתו ולא משום סרחה עליו אינו צריך להשיב את המתנות. לדעתו הטעם לכך הוא כפי שהסבירו הגאונים לגבי מתנות שהבעל נתן לאשתו שאינן חוזרות, משום שאין מקבל מתנה צריך להעמיד ערב שתשרור אהבה בינו לנותן לעולם, אלא המתנה חלה לפי המצב ששורר ביניהם בעת נתינתה.

בפסקי דין רבניים נזקקו פעמים רבות לשאלת מתנות שהאשה נתנה לבעלה ואם כי ישנם הסוברים שהמתנות חוזרות לאשה עם הגירושין, אך הדעה הרווחת היא שהמתנות אינן חוזרות אלא אם הבעל הוא בגדר מורד.

הרב ישראל³² קבע שמתנה שהאשה נותנת לבעל אחר הנישואין, כשהוא בא לגרשה, עליו להחזירה לאשה, כי לא נתנה לו על מנת שיגרשנה ויקח את המתנה. בדבריו הוא מסתמך על שיטת המאירי שפוסק ביחס לאשה שמרדה בטענת "מאיס עלי"³³:

וכן מחזיר לה כל מה שנתנה לו במתנה שלא נתנה לו על דעת כן.

מדברים אלו ניתן ללמוד, שאם אשה שבעלה מגרשה מקבלת בחזרה את המתנות שנתנה לו, אף שמגרשה מחמת מרידתה, קל וחומר שתקבל חזרה מתנותיה כשהיא מתגרשת ביוזמת הבעל³⁴:

במאירי מבואר שדין המתנות שהאשה נותנת להחזירם לה גם במורדת דמאיס עלי... הרי שרואה כוח האשה עדיף במתנות שנתנה לו אחר הנישואין ... א"כ מכל שכן וק"ו, כשיוצאת ממנו במרידת הבעל ומרצונו ויוזמתו.

הרב ישראלי מביא את דברי הפוסקים שהובאו לעיל, אך לדעתו הם אינם חולקים על המאירי. לדעתו כל דבריהם אמורים במתנות שניתנו לבעל בעת האירוסין או הנישואין, שאינו צריך להשיבן כיון שהן ניתנו לבעל על מנת שיסכים להתחתן. מה שאין כן מתנות שניתנו במהלך חיי הנישואין חוזרות לאשה שלא ניתנו לבעל על מנת שיוציאה.

³¹ שו"ת חתם סופר, חלק ג (אבן העזר א), סימן קמא.

³² פד"ר, חלק י, עמ' 335.

³³ בית הבחירה, כתובות סג ע"א.

³⁴ לעיל הערה 32.

אמנם בפסקי דין רבניים, רבים הם הדיינים שחלקו על דעתו של הרב ישראלי. לדעתם מלשון הפוסקים לא נראה חילוק זה בין מתנות שניתנו בעת הנישואין למתנות שניתנו לאחר הנישואין ומסתבר דווקא לומר להיפך, שמתנה שניתנת לאחר הנישואין אינה חוזרת, כדין שאר מתנות שאדם נותן לחבירו.

הם תמהים גם על עצם דינו של המאירי ובמיוחד לאור טעמם של הגאונים שהובא בעיטור שמתנה אינה צריכה ערבות שתשרור ידידות לעולם בין הנותן למקבל. וכך תמה הרב צימבליסט³⁵:

ולכאורה הדברים תמוהים מאוד, דמהיכא תיתי שיהא כוחה עדיף מכוחו, דהא במתנה שנתן הוא לה קי"ל דהיכא שהוא מורד בה ומגרשה נגד רצונה אינה חייבת להחזיר לו המתנה שקיבלה ממנו, כמבואר באבן העזר סי' צ"ט ס"ב, וא"כ למה לא נאמר כן גם במתנה שנתנה היא לו, דאם היא מורדת בו אינו חייב להחזיר לה המתנה.

ועל כן לדעתם שיטתו של המאירי היא דעת יחיד ואין לפסוק כמותה³⁶:

נראה שדברי המאירי במחלוקת ראשונים שנויים הם ויחידאה הוא, והרא"ם, המהר"א ששון והחתם סופר בדעת העיטור אזלי ולדידהו כל שלא מרד הבעל אין המתנות שנתנה לו אשתו חוזרות.

אכן גם הם מודים, שבמקרה שהבעל מורד ומחמת כן האשה מתגרשת עליו להשיב את המתנות שקיבל ממנה כשם שעל אשה מורדת להשיב את המתנות שקיבלה מבעלה, משום שעל דעת כן שצד אחד ימרוד ויקלקל ברגל גסה את מערכת הנישואין, לא ניתנו המתנות.

סיכום

בדברינו סקרנו את עמדת ההלכה וטעמיה בנוגע לחלוקת הנכסים והזכויות בין בני זוג שאחד מהם בגד בשני.

³⁵ פד"ר, חלק יא, עמ' 129. וראה עוד בית הדין הרבני האזורי תל-אביב תיק מס' 15533/מח בפסק דינו של הרב שרמן: "והדברים תמוהים, שהרי עיקר האומדנא של הרא"ם מזרחי המהר"א ששון והחת"ס במתנה שנותנת האשה לבעלה או שהבעל נותן לאשה הוא משום אקרובי דעתא של חיבה ידידות. וכי טעם זה ואומדנא זו לא קיימות במתנות שנותנת האשה או נותן הבעל בתקופת נשואיהם, וכי צורך החיבה והידידות וקשר הנישואין שבין איש לאשתו קיים רק בשעת השידוכין ונישואין, ולא בכל מהלך חיי הנישואין?!"

³⁶ בפסק דינו של הרב אריאל אדרי בבית הדין הרבני האזורי ירושלים, תיק 948054/3 עמ' 18 (פורסם בנבו 25.7.2016). וראה עוד בפסק דינו של בית הדין הגדול, תיק 993174/8, בדבריו של הרב דוד לבנון: "משתיקת הפוסקים בעניין כה שכיח ניתן ללמוד שלא קיבלו את סברת המאירי", והסכים לדבריו שם הרב איגרא: "וגם דברי המאירי מחודשים וקשה לסמוך".

א. נכסים מלפני הנישואין: נכסים שהובאו על ידי צד אחד מלפני הנישואין ועדיין הם בעין, חוזרים בעת הגירושין למי שהביא אותם עמו ואין הוא נענש בגין מעשה הבגידה בנטילת רכוש.

ב. ההתחייבויות בכתובה: האשה מפסדת את התחייבויותיו של הבעל בכתובה כלפיה כאשר היא מזנה תחת בעלה. לא משום שהיא נענשת על חטאה, אלא משום שכל עיקר התחייבותו של בעלה היתה על דעת זה שאשתו תחיה עמו ואם יחליט לגרשה או שתאלמן היא תקבל את מה שהתחייב לה. כאשר האשה זינתה, היא עצמה גרמה לכך שתאסר לחיות עם בעלה, וממילא ההתחייבות פקעה והיא זו שהפסידה את עצמה מלזכות בכתובה ובתנאייה ובתוספת הכתובה.

ג. מתנות במהלך הנישואין

1. מתנות בגדים ותכשיטים: יש אומדן דעת שכשהבעל נתן לאשתו את הבגדים במתנה היה זה על דעת שהיא תמשיך לחיות עמו בנישואין, אך לא הקנה לה אותם על מנת שתטלם ותפסיק לחיות עמו. הטעם הוא, משום שהנישואין עומדים לקיום ולא לפירוק (ודווקא במתנות מסוג שניתנו כדי שתנאה לפניו או משום שחייב בהן). לכן אם מגרשה מדעתו אין מקוזים את ערכם מהכתובה, אך אם יוצאת שלא לדעתו בין בגירושין ובין במיתה, מקוזים את ערכם מהכתובה.

2. שאר מתנות: לדעת הגאונים מתנה שכתב הבעל לאשתו אינה חוזרת ואפילו מגרשה משום שסרחה עליו, משום שאין זה סביר לומר שאדם שנותן מתנה לחברו, יצטרך המקבל להעמיד ערבות שהאבה תשרור ביניהם לעולם, ועל כן ברור שנתן את המתנה על דעת זה שגם אם לאחר זמן תפרוץ ביניהם מריבה, המתנה לא תשוב אליו. אמנם מתנות שניתנו לאשה על מנת להתנאות בהן בעת נישואיה כגון תכשיטים, חזרות עם גירושיה, מאחר שמטרת הבעל במתן התכשיטים היא לצורכו כדי שתתקשט בפניו הרי שלא הקנה לה אותם במתנה גמורה, אלא כל עוד היא נשואה לו. לדעת הלבוש, אפילו זינתה האשה תחתיו אין המתנות חזרות, כל שאינה מורדת, אלא רוצה להמשיך לחיות עמו. אולם אם היא בוגדת בבעלה ויהיה בחיק אחר, מחזירה את המתנות ונחשבת גם מורדת.

3. רשם דירת מגורים על שם האשה בטאבו: יש דיינים הסוברים כי רישום דירה על שם האשה היא מתנה על מנת לקיים חיי נישואין משותפים, ומיועדת לשימוש המשותף של בני הזוג, ועל כן אומדן הדעת הוא שלא ניתנה אלא כל עוד הם חיים יחדיו אך לא כשתצא ממנו.

לעומת זאת, יש דיינים הסוברים שכיוון שהוסיף ורשם את הדירה על שם האשה, מה שאינו מחוייב לעשות מדין חיוב מדור לאשה, מוכיח שכוונתו היתה למתנה גמורה. אמנם גם

לדעתם, במקרה שהאשה בגדה בו ומוכח כי רוצה היא לחיות בחיק אחר ולא להמשיך לחיות עם בעלה, עליה להחזיר את המתנה כדין מורדת.

ד. מתנות באשה מורדת: דינה של אשה מורדת הוא שעליה להשיב את כל המתנות שנתן לה הבעל ודין זה מוסכם על כל הפוסקים. המתנות לא ניתנו לה על דעת זה שתטלם ותבעט במסגרת חיי הנישואין. אומדן דעת זה הוא כל כך חזק עד שאין צורך להתנותו במפורש מכיוון שהנסיבות של נתינת מתנה בין בני זוג במהלך הנישואין הן מיוחדות ומוכיחות בבירור שהנתינה היתה רק משום שהיא אשתו ולשם חיזוק חיי הנישואין יחד. זאת במובחן ממתנה לאדם זר שהיא תשלום על איזה נחת רוח שעשה לו המקבל בעבר.

ה. מתנות מיוחדות שניתנו עם חיזוק מפורש והאשה מרדה:

1. במקרה שכתב לאשה במפורש בעת הנתינה שנותן לה מתנה גמורה שאפילו תמרוד בו לא תצטרך להחזירה, המתנה אינה חוזרת.

2. מתנה לחוד - מתנה שהבעל נותן לאשה בעת הנישואין אך הוא מוסיף וכותב לה שהיא יכולה לעשות בה ככל אשר תחפוץ ואפילו למכרה.

לדעת רוב הראשונים מורדת חייבת להחזיר גם מתנה לחוד. המשמעות שתהיה לכך היא שבמקרה שהבעל רשם בטאבו דירה על שם האשה והאשה מרדה בו, עליה להחזיר את המתנה לבעל.

ו. מתנות שנתנה האשה לבעלה: הדעה הרווחת היא שדינן כמו במתנות שנתן הבעל לאשתו שאינן חוזרות אלא במקרה של מרידת מקבל המתנה. יש מעטים הסוברים שאפילו אם האשה, נותנת המתנה, מורדת בטענת מאיס עלי, על הבעל להשיב לה את המתנות שקיבל לאחר הנישואין.